

ECO A VATTIMO – NEGATÍVNY REALIZMUS VERZUS SLABÉ MYSLENIE

Martin Vašek, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra filozofie, SR

VAŠEK, M.: Eco and Vattimo – Negative Realism versus Weak Thought
FILOZOFIA, 76, 2021, No 4, pp. 293 – 306

The paper intends to introduce main points of Eco's critique of Vattimo's philosophy. It focuses on differences in their approaches and provides a closer view of one of the philosophical discussions happening at the wake of the new millennium. We focus on understanding reality and the limits of interpretation as the two key points of Eco's consideration and criticism. In 1983, Umberto Eco participated in publishing the well-known volume "weak thought", although he later no longer considered himself part of the philosophical initiative. He represents a position of minimal or negative realism. Gianni Vattimo is a proponent of the "weak thought", where reality is not introduced as stable, natural or objective. Reality does not itself speak out but needs a spokesman or motivated interpreters. Vattimo, therefore revives Nietzsche's thought "There are no facts, only interpretations", which he deploys further in his own way.

Keywords: Umberto Eco – Gianni Vattimo – Realism – Weak Thought – Interpretation

Úvod

Umberto Eco sa v roku 1983 podieľal na zostavení známeho zborníka *Slabé myslenie (Il pensiero debole)*, ktorý akoby sa stal manifestom slabého myslenia. Editormi zborníka boli Gianni Vattimo a Pier A. Rovatti. Eco však spätne objasnil, že v tom čase program slabého myslenia nebol ešte striktne vyjadrený sloganom „neexistujú fakty, iba interpretácie“, nevedomil si, že návrat k Nietzscheho filozofii implikuje prijatie tejto idey. S ňou bol neskôr spájaný, a tým zaradovaný medzi takzvaných „slabých mysliteľov“ (Eco 2012b, 578). Eco sám sa do tejto línie nezaradoval, dištancoval sa od nej a tvrdil, že jeho pozícia bola odlišná od Vattimovej už od začiatku, teda už v roku vydania uvedenej publikácie. Bol presvedčený, že fakty sú tie „veci“, ktoré odolávajú interpretáciám. V jednom z neskorších textov uvedie: „Fakta jsou tím, co nás okamžitě upozorní, když je interpretujeme špatně, že touto cestou nikam nedojdeme. Chápu, že tato definice faktů může být pro mnohé neuspokojivá, avšak nejen filozofové, ale i vědci postupují tímto způsobem“ (Eco 2016, 253). Jeho chápanie limit, respektíve hraníc výkladu sa netýka iba prírodných objektov, ale aj textov. „Je-li hermeneutickým principem to, že neexistují fakta, ale jen

interpretace, pak to nevylučuje, že se můžeme ptát, zda neexistují náhodou i interpretace „špatné“ (Eco 2011, 50).

V roku 2007 vyšla v Kanade publikácia pri príležitosti Vattimovho životného jubilea s názvom *Weakening Philosophy: Essays in Honour of Gianni Vattimo*, s textami popredných svetových filozofov a teoretikov. Eco prispel článkom s titulom *Slabé myslenie a dejiny interpretácie*, ktorý vyšiel aj v českom preklade ako posledná, teda osemnásta kapitola knihy *Od stromu k labyrintu*. Pôvodne išlo o Ecov príspevok prednesený na univerzite v Sofii v roku 2004. V tomto texte sa Vattimovmu mysleniu venuje najvýraznejšie.

Zámerom článku je predstaviť hlavné body Ecovej kritiky Vattima, poukázať na odlišnosť ich prístupu a priblížiť tak jednu z filozofických diskusií z prelomu miléníí. Dôraz budem klásť na dva Ecom kritizované a traktované kľúčové problémy, ktorými sú chápanie reality a hraníc interpretácie. V poslednej časti príspevku problematiku rozvinem a uvediem niekoľko poznámok.

Realita a jazyk podľa Eca

V zborníku *Il pensiero debole* (1983), ktorý som spomenul v úvode, v článku nazvanom *Anti-Porfyrios* pripisoval Eco *silnému* mysleniu dva ideály. Prvým je aspirácia na myslenie, ktoré je také komplexné, že môže objasniť a popísať totalitu sveta našej skúsenosti, alebo prirodzeného sveta. Druhým je aspirácia konštruovať model sveta, ktorý je zjednodušený (už nie je natoľko komplexný) a intersubjektívne kontrolovateľný; myslenie preto môže odrážať jeho štruktúru. V druhom prípade na to aby mohol byť intersubjektívne kontrolovateľný, má myslenie formu jazyka *J* s jeho vlastnými pravidlami, pričom tieto pravidlá sú rovnaké ako pravidlá modelu (štruktúry) sveta, ktorý jazyk vyjadruje. Nielen experimentálna veda, ale každá axiomatická disciplína je príkladom *silného* myslenia (Eco 2012a, 75 – 99).

Prečo však obrat k Porfyriovi, aký zámer tým Eco sledoval? Porfyrios bol prvý, kto redukoval Aristotela do „podoby“, štruktúry či termínov stromu, pričom môžeme predpokladať, že sám Aristoteles by bol flexibilnejší v tom, ako by si predstavoval viaceré stromy, pravdepodobne navzájom komplementárne. V zásade Ecovi šlo o odlíšenie slovníkovej a encyklopedickej sémantiky. Encyklopedické sémantické myslenie nie je *slabé* v tom zmysle, že je neschopné vysvetliť, ako používame jazyk, ale pretože odovzdáva, respektíve ponecháva právo signifikácie kontinuálnej determinácii kontextu a okolností. Encyklopedická sémantika neodmieta poskytovať pravidlá pre generovanie a interpretáciu jazykových vyjadrení, ale tieto pravidlá sú kontextuálne orientované a sémantika inkorporuje pragmatiku. Encyklopédiu robí slabou fakt, že definitívne a uzatvorené reprezentácie sveta nie sú nikdy produkované. Encyklopedická reprezentácia nie je nikdy globálna, ale vždy lokálna a vytvorená v zornom

poli determinovaného kontextu a okolností, pričom predstavuje limitovanú perspektívu semiotickej aktivity (Eco 2012a, 95).

Projekt encyklopedickej kompetencie môže byť vyjadrený metaforou labyrintu, respektíve topologickým modelom polydimenzionálnej siete. Porfyriov strom reprezentuje v dejinách *silného myslenia* pokus redukovať labyrint, ktorý je polydimenziálny, na dvojdimenzionálnu schému. Sieť nie je strom, ale strom plus nekonečné koridory, ktoré spájajú jednotlivé výhonky či vetvy stromu. Tento typ labyrintu – sieť – nemá nevyhnutne za následok iracionálne univerzum. Pre Eco však predstavuje model, ktorý môže byť zvolený slabým systémom myslenia *par excellence*. Systém myslenia labyrintu, respektíve encyklopédie, je *slabý* natoľko, nakoľko je konjekturálny¹ a kontextuálny. Eco však dodáva, že je racionálny, pretože dovoľuje intersubjektívnu kontrolu a nevedie ani k renunciacii, ani k solipsizmu a obsah myslenia je odôvodnený súcnom, primeraný súcnu (*with being reasonable*). Ide o odôvodnený prístup, pretože neaspiruje na globalitu a je slabý tým spôsobom, akým je slabý orientálny zápasník, ktorý využíva nepriateľovu silu, ťaží z nej, oslabuje ju a nemá striktné predeterminované pravidlá.

Eco v spomenutom zborníku z osemdesiatych rokov týmto zachoval myšlienku intersubjektívnej kontroly a „primeranosti“ k súcnu v prípade nášho poznania a prístupu k svetu. V neskoršom príspevku k Vattimovmu jubileu, teda o dvadsaťštyri rokov neskôr, pokračuje v tejto línii a tvrdí, že na presvedčenie „neexistujú fakty, iba interpretácie“, reagoval tvrdením, že každý fakt síce vyvoláva rôzne interpretácie, no fakty majú zvláštnu vlastnosť, ktorou je ich odolnosť voči interpretáciám, ktoré nepodporujú; teda voči nesprávnym, „scestným“ výkladom, pričom fakty sú parametrami našich interpretácií (Eco 2012b, 581). Pridržal sa popperovského princípu, podľa ktorého aj keď nedokážeme rozpoznať správnu interpretáciu, sme schopní odhaliť nesprávnu, kontextuálne nelegitímnu. Eco poukazoval na možnosť „minimálneho“ realizmu, keď realista je ten, kto predpokladá, že veci „sú“ nejakým spôsobom, aj keď nemusíme presne vedieť akým, a môže to pre nás zostať navždy neznáme. Realista tohto typu sa bude usilovať o vždy nové, upresňujúce poznanie, a bude korigovať predchádzajúce mylné závery. V tejto súvislosti odkazoval na dánskeho lingvistu Hjelmsleva, ktorý nechápal dánsky výraz *mening* v zmysle významu, ale skôr smeru, podobne ako v meste jestvujú prikázané a zakázané smery jazdy. Kládol si otázky: „co nám zabraňuje domnivať se, že všechny perspektivy jsou správné, že Svět je jen produkt jazyka a že kromě toho, že je poddajný a slabý, je pouhý *flatus vocis*? [...] Jaké je kritérium, které nám dovoluje rozlišovat na jedné straně sen, básnickou invenci

---

¹ Lat. *coniectūra* – dohad, domnienka, predpoklad.

či stav po použití LSD, [...] a na straně druhé přijatelná tvrzení o materiálním a historickém světě, který nás obklopuje“ (Eco 2012b, 593 – 594; Eco 2011, 51)?

Na 23. svetovom kongrese filozofie v Aténach v roku 2013 Eco predniesol prednášku s názvom *Niekoľko poznámok k novému realizmu*, v ktorej realizmus chápal ako reakciu na takzvanú postmodernú filozofiu (Eco 2012c). Čerpal v nej veľa zo svojich starších textov. Eco predpokladal, že ani ten najväčší fundamentalista spomedzi dekonštruktivistov si reálne nemyslí, že vôbec nejestvujú fakty (ako také). Je tu predsa niečo, čo interpretujeme, a ak rad interpretácií nemá finálny *terminus ad quem*, má prinajmenšom *terminus a quo*, východiskový bod, fakt. Dekonštruktivisti podľa neho jednoducho predpokladajú (v línii Nietzscheho), že fakty poznáme iba prostredníctvom našich interpretácií. Poznaním interpretácií a následných interpretácií interpretácie nebudeme nikdy disponovaní k poznaniu veci ako takej. Následne sa vracia k Nietzscheho výpovedi „nejestvujú fakty, iba interpretácie“. V diele *O pravde a lži v nie morálnom zmysle* Nietzsche predsa len o určitých obmedzeniach hovorí, nazýva ich „desivé sily“, ktoré na nás nepretržite tlačia a stavajú proti sebe „vedecké“ pravdy a pravdy inej povahy. To, čo Nietzsche nazval „desivou silou“, nazýval Eco „tvrdé jadro bytia“ (*hard core of Being*). Nemal ním na mysli vnútornú stabilnú podstatu, ale hranice rezistencie (*lines of resistance*), ktoré robia niektoré naše prístupy ku skutočnosti neúspešnými a jalovými. Ako uviedol v diele *Kant a vtákopysk*, to že bytie kladie diskurzu určité hranice, nie je popretím hermeneutickej činnosti, ale skôr jej podmienkou. Keby sme predpokladali, že o bytí môžeme povedať čokoľvek, stratilo by zmysel dobrodružstvo večného pýtania. „Večné tázanie se jeví jako rozumné a lidské právě proto, že předpokládáme, že tu nějaké *Meze* jsou“ (Eco 2011, 53). Bytie nie je účinkom jazyka v tom zmysle, že ho jazyk ľubovoľne konštruuje; jazyk nekonštruuje bytie, ale nachádzame niečo už dané, hranice rezistencie.

Idea hraníc rezistencie, podľa ktorej jestvuje niečo, čo nezávisí od našich interpretácií a spochybňuje ich, vzdoruje im, je ideou reprezentujúcou formu minimálneho alebo negatívneho realizmu, podľa ktorého ak mi aj fakty „nehovoria“, že mám pravdu, často môžem aspoň prísť k záveru, že sa mýlim. Tento typ realizmu sa netýka iba nášho poznania takzvaných jednoduchých faktov, ale aj nášho výkladu textov, nielen percepcií vecí, ale aj čítania kníh.

Eco predpokladal, že jestvujú podobnosti medzi jeho ideou negatívneho realizmu a Popperovou teóriou falzifikácie a že tézy o minimálnom realizme môžu byť preložené do termínov Peirceovej filozofie. Podrobne analyzoval základné pojmy Peirceovej filozofie – *Ground*, *Dynamický predmet*, *Bezprostredný predmet*. Domnieval sa, že aj keď budeme kognitívnu schému považovať za konštrukt, „nelze nikdy přistoupit na to, že segmentace, jejímž je výsledkem, je naprosto libovolná, protože (jak u Kanta, tak u Peirce) tato segmentace je snahou vysvětlit něco, co je *zde*, snahou vysvětlit síly,

ktelé z vnějšku působí na náš smyslový aparát a vykazují přinejmenším jisté mantinely“ (Eco 2011, 116). Snažil sa o spojenie Hjelmslevovho štrukturalistického pohľadu a Peirceovej kognitívno-interpretáčnej semiotiky. Ich spojitosť nepokladal za synkretizmus. Kategoriálny a pozorovací (resp. štrukturálny a interpretačný) moment poznania, sa nestavajú proti sebe, ani nie sú synkreticky prepojené, ale sú komplementárne a v poznaní sa vzájomne predpokladajú (Eco 2011, 241).

Eco pripomenul, že už vo svojej knihe *Medze interpretácie* (1990) jeho esej o neobmedzenej semióze a hermeneutickom drifte nastoľovala aj problém hraníc interpretácie sveta. V diele *Kant a vtákopyšk* tvrdí, že ak prijmem Vattimovu ideu o konci stabilných štruktúr bytia, ak bytie bude iba tým, čo sa ustavične odkladá a uniká, ak sa o bytí hovorí mnohými spôsobmi a z rôznych perspektív, je takéto bytie rozožraté či „prežrané“, schátrané, poddajné, slabé, bude iba *flatus vocis*. Aj ten, kto by tvrdil, že bytie je čistý chaos a je vypovedateľné akýmkoľvek spôsobom, by musel prinajmenšom vylúčiť, že nie je nepoddajným poriadkom. „Jazyk nekonstruuje bytí *ex novo*: pta sa po ňom a nachází vždycky něco *již daného* (i když toto *již dané* neznamená *již dokončené a kompletní*). I kdyby bytí bylo „prožrané“, stále by tu byla jakási látka, jejíž vlákna, přerušena nespočtem děr, nadále svéhlavě odolávají“ (Eco 2011, 56). Voči Vattimovi preto vznáša kritickú poznámku a otázku: „Kdyby Vattimo přistoupil na to, že i jeho ‚slabost‘ je metaforou pro dobře vyvážené myšlení, mohl by vstoupit do mé sekty. Lze však tam, kde je vše metafora, ještě něco označit za metaforu jako takovou“ (Eco 2012b, 599)?²

Realita a jazyk podľa Vattima

Vattimo tvrdí, že ak hovoríme o realizme, musíme hovoriť o „zvádzaní“ či „pokušení“ realizmu, pretože tak ako pokušenie, aj problém realizmu sa znovu vracia, sužuje nás, je permanentný. Je presvedčený, že realisti sú vinní paradoxne príliš malým realizmom. Nevedia uchopiť a „adekvátne“ opísať skúsenosť, z ktorej vychádzajú, vlastný „základ“. A práve táto skúsenosť je tým, čo vskutku konštituovalo „realitu“ mnohých filozofií od Nietzscheho cez Heideggera až k postmodernizmu, ale aj k rôznym školám psychoanalýzy či k postanalytickej filozofii. S odkazom na Nietzscheho a Heideggera chce Vattimo zdôrazniť, že iba bytie, ktoré sa „deje“, legitimizuje ideu pravdy ako interpretáciu, a nie ako korešpondenciu. Ak vezmeme vážne vznik vyššie uvedení smerov a ich akcentovanie interpretácie, jej prenikanie do postmodernej kultúry, ak budeme vzťahovať interpretačný postoj aj na samu interpretáciu a nebudeme ju chápať ako novú relativistickú podobu metafyziky, znamená to spoznať samých seba

---

² K tematike metafory odkazujem na text *Metafora ako kritérium posunov v chápaní jazyka a komunikácie* (Štúr 2018).

ako tých, ktorí sú „odniekiaľ“, sú podmienení a dejinní. Vychádzajúc z tejto perspektívy, ktokoľvek obraňuje práva realizmu alebo metafyziky ako vedomej a praktickej reflexie objektívnej pravdy bytia, je v rámci rozhovoru ako „interpret“ a ako ktorýkoľvek iný účastník tohto rozhovoru. Vattimo preto uprednostňuje voľbu hermeneutiky pred realizmom, alebo metafyzickým relativizmom či metafyzikou vôbec. Nazdáva sa, že metafyzikova vôľa k pravde začína s akceptovaním predstavy o objektívnej reflexii stavu vecí, pričom táto reflexia môže byť vhodná ako finálna hodnota (obsah) pre ďalšie myslenie a konanie. Projekt, ktorého konečným zámerom je reflexia vecí tak, ako sú, založený na idei objektívnej pravdy, vyvoláva mnoho námietok a ťažkostí. Naproti tomu je tu prístup, ktorý sa zrieka nároku zmocniť sa základu dejinnosti (*stock of historicity*), a to najmä svojej vlastnej (Vattimo 2016, 72 – 74).

Vattimo vyslovuje tézu, že nihilistická ontológia hermeneutiky má dobré predpoklady na to, aby sa sama prezentovala ako *koiné* kultúry nášho veku. Odmietnuť hermeneutiku ako nihilistickú ontológiu sa však zdá priam nevyhnutné, pretože validita experimentálnych vied o prírode by bola podkopaná. Zdá sa totiž, že prijatím hermeneutiky s jej referenciou na dejinnosť (a tým podmienenosť) foriem nášho poznania, hrozí nebezpečenstvo delegitimizácie vedy (metodologický anarchizmus) a morálky, čo ale Vattimo odmieta. Hovoriť o prevzatí a počúvaní „správ“, „zvestí“ a preferovať ho pred „stretnutím“ s objektmi alebo pred registráciou impresií našej mysle neznamená ohrozovať činnosť vedy ani naše každodenné konanie a vzťahy s druhými. Svet „vonku“ nie je fixovaná totalita objektov nezávislých od nášho vedomia, ale dedičstvo interpretácií. Apelácia na objektivitu vecí, na ich uchopenie tak, ako sú, je iba téza určitej osoby voči téze inej osoby; je to interpretácia motivovaná istým „projektom“, anticipáciami, záujmami, vôľou. Realita nehovorí sama zo seba, ale potrebuje hovorcu či motivovaných interpretov rozhodujúcich o tom, ako zobrazíť na mape teritórium, ku ktorému mali prístup prostredníctvom mnohých starobylých „máp“ (zdedených, zachovaných). Vzdať sa myšlienky kognitívnej schémy odzrkadľujúcej svet ako fixovanú totalitu nezávislých objektov znamená uvedomiť si a prijať skutočnosť, že sme do sveta „vhodení“, „vrhnutí“ (*geworfen*) a nezačíname bez dedičstva, ktoré nás predchádza (Vattimo 2016, 76 – 78).

Pre hermeneutickú ontológiu má rozhodujúci význam Heideggerova filozofia. V knihe *Budúcnosť náboženstva* Vattimo píše: „Existenciálna analýza *Bytí a času* nepredstavuje popis podstaty a štruktúry ľudskej existencie; je to už v každom smyslu interpretácie, to znamená naslouchánie tomu a reagovanie na to, čo jsme, kým jsme a to zvnitřku. Pokiaľ existuje nejaký rozdiel medzi ‚raným‘ a ‚pozdším‘ Heideggerem, [...] spočíva ve stále explicitnejšom pochopení, že bytí, do neho jsme vrženi a na neho zevnitř reagujeme, má silně dějinný charakter“ (Rorty, Vattimo 2007, 48). „Byť“ –

s odkazom na Heideggera – znamená *byť-vo-svete*, ktorý je zložený z vecí, a tieto sú nám dané primárne ako prostriedky, nie ako neutrálne objekty. Človek je ten, kto je už vždy určený (*bestimmt*), naladený, orientovaný podľa preferencií a odporu. Nie sme jednoducho iba neutrálne prítomní uprostred objektov, ale aktívne situovaní a zviazaní ku konaniu, ktoré sa istým veciam vyhýba a iné hľadá. Toto je pre Vattima idea existencie ako „projektu“; iba v rámci horizontu projektu „sú veci dané“. „A práve tu vystáva centrálnosť interpretácie: skúsenosť a vedomie pravdy sú artikuláciou projektu, pred-porozumenia toho, čím my, ako existujúce súcna, už vždy sme“ (Vattimo 2016, 33).

Projekt, o ktorom hovorí Heidegger, vníma Vattimo ako analogický ku Kantovým apriórnym formám, ibaže tu sa dôraz kladie na radikálnu konečnosť a dejinnosť ako naše *a priori*. „Historicko-lingvistický horizont, v ktorom je pre Heideggera rozpustené Kantovo *a priori*, musí byť myslený ako dianie. Aj keď nikdy nevidíme „zrodenie“ nového sveta, môžeme iba myslieť bytie týmto spôsobom – ak nechceme upadnúť späť do objektivistického metafyziky, ktorá robí našu existenciálnu dejinnosť ne-mysliteľnou“ (Vattimo 2016, 107).

Žijeme svoje bytie ako smrteľní vo svete vecí, ktoré sú nám dané v personálnom projekte, ktorým my sami sme. „Realita“ sveta, ktorý sa sám odhalil v autentickom projekte *Dasein*, je pravdivejšia ako to, čo je zachytené v denných médiách a v neautenticite jalovej reči. Jazyky, ktoré konštituuju epochálny a špeciálny horizont, v ktorom je daná pravda, nie sú mnohopočetné spôsoby alebo pokusy opísať či „zmerať“ realitu, ale skôr spôsoby, v ktorých sa to „reálne“ stáva pravdivým, prichádzajúc (vstupujúc) do bytia. V jazyku, ktorým hovoríme, je už vždy daný súbor kritérií na odlíšenie pravdy a nepravdy. Skutočnosť, že poznanie je artikulácia nášho daného predporozumenia, však neznamená, že nejestvuje diferenciacia medzi pravdou a omylom, ani neplatí heslo *anything goes*.

Vattimo si v súvislosti s novými realistickými tendenciami a teóriami kladie viaceré otázky: Potrebuje byť „realita“ skutočne ochraňovaná niekým a od niečoho? Kto sa obáva interpretácií? Robí si realista starosť o pravdu, alebo o realitu? Máme skutočne jestvujúcna „tam vonku“ pokladať za fakty, ktoré existujú mimo všetkých interpretácií? A možno to tvrdiť bez toho, aby aj toto tvrdenie nebolo partikulárnou interpretáciou? Kto a prečo cíti potrebu chápať a obhajovať *pravdu-ako-realitu* (*truth-as-reality*)? Máme reálne akceptovať prirodzený zákon a ľudskú esenciu? Ako je to s fundamentmi v oblasti asistovanej reprodukcie alebo sociálnych práv, ktoré sa týkajú etickej oblasti? Aké sú príčiny „návratu k realite“, zameranému voči postmoderne (Vattimo 2012a, 86)?

Z pohľadu Vattima fakty nehovoria nič o sebe, no ukázať na ne prstom je už lingvistický akt. Realizmus sa vždy pokúšal stavať na „faktoch“, ktoré by mohli byť

niečím „tam vonku“, a výpoveď o nich nezávisí od interpreta. Pravdou je, že noví realisti sú akceptovaní verejnou mienkou ako tí, čo chcú obnoviť „pravé“ hodnoty a sociálnu disciplínu. Ak však nejstávajú fakty, ale len interpretácie, jedinou spoločnou bazou ostávajú interpretácie iných. Nemám síce objektívnu garanciu, ktorou by som presvedčil druhých, môžem však s nimi zdieľať niektoré hodnoty, rovnaké skúsenosti či texty, ktoré sme čítali. Podľa Vattima celé riziko hermeneutiky tkvie v učení, že jediná interpretácia, ktorá je definitívne nesprávna, je tá, ktorá nespoznáva seba ako limitovanú a robí si nárok hovoriť z pohľadu „Božieho oka“ a odmieta všetky negociácie s presvedčením o jedinej reálnej pravde. Dokonca aj pravda vedeckých propozícií si môže udržať svoj status iba vtedy, keď druhý, ktorý zopakoval experiment, prišiel k rovnakému výsledku. Je však toto – pýta sa Vattimo – skutočne miesto (prípady) znovuobjavenia nehybnej bázy a nepreniknuteľnej steny?³

Konfrontácia, poznámky a úvahy

Zameriam sa ďalej na konfrontáciu a analýzu kľúčových rozdielov Ecovho a Vattimovho myslenia – na chápanie reality a interpretácie. Zohľadním pritom i niektoré súčasné interpretácie ich diela.

Realita vnútri paradigmy a interpretácií?

Nosným problémom a bodom sporu oboch autorov je otázka realizmu. Vattimo neodmieta akceptovať určité bežné, nazvime ich elementárne druhy faktov. Nie je však jasné, kde sa táto akceptácia končí, kde je jej hranica, teda čo spadá do oblasti „elementárnych“, všeobecne prijímaných faktov, a čo do oblasti diferencovaných interpretácií. Podľa Vattima určiť, či je propozícia pravdivá alebo nepravdivá, možno iba vnútri konkrétnej paradigmy. Nejestvuje objektívna korešpondencia, ale paradigmatický horizont, v rámci ktorého je každá korešpondencia verifikovateľná. Vedy sú formy osvetľovania reality, pretože ju transformujú buď do manipulovateľných technológií, alebo do univerzálnych formulácií, pričom univerzalita nezávisí od „prítomnosti“ vecí (*being present*) (Vattimo, Paterlini 2010, 154). „[...] dokonca i takzvané prísne vedy verifikujú a falzifikujú své hypotézy len v rámci jistých paradigmat či predporozumení. Jestli se tedy zdá, že ‚fakta‘ nejsou nic jiného než interpretace, prezentuje sa interpretace na druhej stranež jako fakt: Hermeneutika není filosofie, nýbrž vyjádření samotné historické existence v období konce metafyziky“ (Rorty, Vattimo 2007, 50).

---

³ But even the truth of a scientific proposition can keep claiming its status only if others, those who repeat the experiment, come up with the same results. Is this where the immovable base and the impenetrable wall will make their reappearance (Vattimo 2012a, 89)?

U Eca, ako sa môžeme domnievať a predpokladať, je špecifickým spôsobom prítomná „negatívna teológia“, respektíve jej spôsob myslenia. Ecovu teóriu si môžeme chápať v tom zmysle, že realitu nikdy nie sme schopní úplne postihnúť, je vždy „väčšia“ (*veritas semper maior*), dokážeme však vylúčiť nesprávne výroky o nej, naša sloboda slova naráža na isté hranice; zároveň sme v niektorých prípadoch schopní aj jednoznačných výrokov. Ako si všimla talianska teoretička Loredana di Martino, Ecova filozofia konjektúry a falibilizmu ovplyvnená Peirceom sa stala nekompatibilnou s Vattimovou líniou nihilizmu, inšpirovanou Nietzscheom a Heideggerom, keďže vytvoril jemnejšiu líniu slabého postmoderného myslenia.⁴ V Ecovom prípade spisovateľa, nazdáva sa autorka, k nadobudnutiu možných odpovedí vedie kognitívna cesta, ktorá smeruje k uvedomeniu limitov interpretácie. Je to cesta podnecujúca čitateľa k odmietnutiu zdeformovaných interpretácií reality. Sú momenty, keď nám svet, ktorý čelí našim interpretáciám, hovorí *Nie*, a teda sú veci / vety, ktoré nemôžu byť vysovedané. Spisovatelia neskorého postmodernizmu vytvárajú interpretačný interval, priestor umožňujúci čitateľom angažovať sa spolu s autorom v procese skúmania, ktorý síce nemusí viesť ku konečným pravdám, avšak pomôže im obom nadobudnúť lepšie pochopenie reality (Di Martino 2012, 196 – 197, 202 – 203).

Ak si položíme otázku: Čo je pre nás skutočné do tej miery, že zakladá našu väzbu ku skutočnosti vôbec? (Mitterpach 2015, 91 – 101), tak pre Vattima sú touto primárnou skutočnosťou interpretácie (prítomné a minulé, náboženské, filozofické, vedecké... v rámci určitej paradigmy), pre Eca je to realita, ktorá – hoci interpretovaná, nezávisle od nás (mimo paradigmy a interpretácií) jestvuje a odoláva nesprávnym výkladom. Odkazuje na Searlovo chápanie realizmu, ktorý je založený na presvedčení, že veci „sú“ istým spôsobom, i keď možno nikdy nebudeme vedieť akým. Pritom sme si však istí, že sú práve určitým konkrétnym, a nie iným spôsobom. Vattimo by sa s týmto tvrdením nestotožnil, jeho svet je svetom bez stability. „To znamená, že cokoli prichádza do našej skúsenosti, není ničím viac ani menej než – interpretáci. [...] Svět, jenž nám „zbyl“, je světem navzájem nepřevoditelných, často nesouměřitelných a konfliktních interpretací“ (Hauer 2014, 90).

Vattimovo *jenseits von Gut und Böse* a Ecovo hľadanie medzi interpretáciou textu

Ďalším z problémov je tematika limitov interpretácie textu. Eco sa zameriaval na štúdium dialektiky medzi právom textov a právom ich interpretov, pričom si uvedomil,

---

⁴ Falibilizmu ako epistemickej doktríny, ktorá tvorí základ Peirceovej teórie poznania, sa venujú články *Falibilizmus v koncepcii Ch. S. Peircea* (Bajúsová 2007) a *Abdukcija – súčasť falibilistickej koncepcie poznania Ch. S. Peircea* (Mihina 2000). S odkazom na uvedené články pripomeňme, že z pohľadu falibilizmu nemôžeme v poznaní dosiahnuť absolútnu presnosť, istotu, univerzálnosť, a musíme si byť vedomí omylov v našom poznaní.

že práva interpretov boli nadmerne preceňované a narástol význam postavenia adresáta. Bol presvedčený, že „pojmem neomezené semiózy nevede k záveru, že neexistujú žiadna kritéria interpretácie“ (Eco 2009, 12). L. Doležel pripomína, že z Ecovho pohľadu napísaný text obmedzuje rozsah svojich možných interpretácií. „Meze interpretácie existujú práve preto, že text nese určitou ‚významovou intenciu‘“ (Doležel 2009, 307).

Ako tvrdí M. Fišerová, u Eca sa každý text otvára interpretácii „zmluvne“ určujúcej význam textu, vo výklade významu sa chce pohybovať v medziach konsenzu, ktorý mu zaručí rozumnosť; dôležité je ustrážiť určitú „rozumnú“ mieru otvorenosti výkladu. Odmieta takú iniciatívu čitateľa, ktorá text „rozdrobí“, čím stratí svoju vnútornú koherenciu a tvar. Nestotožňuje sa s nekonečným interpretačným driftovaním recipienta diela, s jeho vystavením akýmkoľvek interpretáciám, ale skôr s určitou ochranou textu. Snaží sa „dosiahnuť diskurzívne prijatú interpretáciu, ktorá rozpozná význam na základe ‚zmluvného realizmu‘“ (Fišerová 2015, 224; 2009, 454 – 464).

Ako je to v prípade Vattima? Ťažiskom Vattimovej filozofie je interpretácia biblickej zvesti a kresťanského posolstva, ktorému sa venuje vo viacerých svojich prácach. Najvýraznejšie sa tak problematika limit interpretácie textu ukazuje práve tu (aj keď spornou je aj jeho interpretácia Heideggerovej filozofie a dejín filozofie vôbec, čo je však samostatná téma). V prvom rade musíme zdôrazniť, že z pohľadu talianskeho filozofa príbehy o Ježišovi ako Kristovi boli napísané dodatočne, až po jeho smrti, takže máme dôvody usudzovať, že nejednajú priame svedecké výpovede a nezachoval sa pre nás žurnalistický záznam vtedajšieho diania. Kanonické evanjeliá sú založené na ústnej tradícii. Rovnako je presvedčený, že veriť v evanjelium v dnešných dňoch a dnešnej epoche znamená najskôr pochopiť, že jazyk nenedotuje iba objektívne reality. Evanjelium neodkazuje k externému svetu a nemôže byť interpretované realisticky (Caputo, Vattimo 2007, 35 – 41).

Na pozadí Ecovho myslenia môžeme konštatovať a vidieť – i keď Eco sám to explicitne neformuluje, nerozvádza a nekonkretizuje svoje hlavné tézy –, že Vattimova interpretácia kresťanského posolstva je jeho „rozdrobením“, „rozbitím“ koherencie, presadením vôle čitateľa a interpreta. Vattimo sa „vykláňa“ z okruhu tých, ktorí prijímajú „pevné“ jadro kresťanstva. Jeho intenciou však nie je otázka korektnej interpretácie Biblie a kresťanstva vôbec, nakoľko sa nachádza mimo tohto rámca. Explicitne to vyjadril Richard Rorty: „Ptát se, zda tohle je ‚legitimní‘ či platná verze katolictví či křesťanství, by znamenalo pokládat zcela nesprávnou otázku. Pojem ‚legitimity‘ se nedá aplikovat na to, co Vattimo či kdokoli z nás ve své izolovanosti podniká“ (Rorty, Vattimo 2007, 42). Môžeme tu hovoriť o Vatti-

movom *jenseit von Gut und Böse* – stáť mimo dobrej a zlej, správnej alebo nesprávnej interpretácie, nerozhodovať o tomto spore, nehľadať kritériá pre jednu alebo druhú možnosť. V tomto bode sa s Ecom opäť rozchádza.

Fakt, ktorý nie je faktom

Ďalším z problémov Vattimovho myslenia, ktorý tu môžeme iba naznačiť a ktorý súvisí s predchádzajúcou tematikou, sa týka chápania faktov v kresťanstve. Vattimo odhliada od reálnosti a „váhy“ faktov v prípade kľúčových obsahov kresťanstva. Kresťanstvo obsahuje *silné* jadro, ktoré síce možno filozoficky transformovať, no táto transformácia, respektíve transkripcia je deštrukciou pôvodnej zvesti. Kresťanstvo sa zakladá práve na faktoch a na *silných* obsahoch. Zachovať určité fundamenty nemusí znamenať sklznutie do fundamentalizmu a „metafyzickej“ religiozity; je to skôr vernosť a oddanosť pôvodnému, nami nevytvorenému, ale prijatému reálnemu základu (faktu, skutočnosti). V tomto zmysle Heidegger veľmi správne uviedol – v súvislosti s obsahmi kresťanstva –, že sú prístupné iba prostredníctvom viery. „Ale ukrižovanie a všetko, čo k nemu prináleží, je dejinnou udalosťou, a táto udalosť ako taká vo svojej špecifickej dejinnosti je dosvedčená iba pre vieru v Písme. O tomto fakte možno ‚vedieť‘ iba vo viere“ (Heidegger 1988, 317). Heidegger hovorí o fakte, ktorý je sprístupnený vierou. Pokiaľ teda ide o samo jadro a konkrétne obsahy viery, Vattimo robí skutočne značný krok ďalej ako Heidegger, ktorý si uvedomil špecifický spôsob prístupu k faktom v náboženskej oblasti. Zachoval a nevytlúčil takéto fakty prístupné pre vieru a pochopil previazanosť dejinnej udalosti, viery a Písma. Keby sme sa na problém pozreli optikou Umberta Eca, tak práve uvedená trojica je mantinelom, na ktorý nutne narazí množstvo dezinterpretácií. Vattimo práve túto previazanosť rozbíja.

Keď Vattimo tvrdí, že kresťanstvo zavádza do sveta princíp interiority, na základe ktorého objektívna realita postupne stráca svoju hlavnú váhu, musíme sa pýtať *v akom zmysle a smere ju stráca?* (Rorty, Vattimo 2007, 51). Určite nie v tom zmysle, že je spochybnená či odmietnutá realnosť faktov a obsahov viery. Pochopiteľne, Vattimov prístup je možný, zakladá sa ním vlastná podoba viery, jedna z jej možných verzií, avšak súčasne s tým sa vynára problém určenia hraníc toho, čo ešte je, a čo už nie je kresťanské. Americká filozofka Nancy K. Frankenberryová v spomenutej publikácii k Vattimovmu životnému jubileu kladie otázky v podobnom duchu: Ako ďaleko, respektíve do akej miery môže byť viera zoslabená bez toho, aby stratila celý obsah, celkový zmysel a prestala byť najzákladnejším propozičným postojom? Jestvuje nejaký bod, v ktorom je kresťanská viera natoľko zoslabená, že už prestáva byť rozpoznateľná ako kresťanská? (Frankenberry 2007, 273) Možno tvrdiť, že Vattimova interpretácia „zoslabila“ a „rozdrobila“ kľúčový text kresťanstva do tej miery,

že stratil svoju vnútornú koherenciu, tvar a „tvár“ a jeho postoj nadobudol podobu nihilistickej viery.

Záver

Ako uvádza Santiago Zabala, spoluautor a editor niektorých Vattimových textov, prijať nestabilný, mnohoznačný a rozdelený stav, ktorý je spojený s naším bytím predurčeným k diferencii, pomínutelnosti a rozmanitosti, znamená osvojiť si schopnosť aktívne do života zavádzať a praktizovať solidaritu, kresťanskú lásku a iróniu.

Podľa predstaviteľa nového realizmu Maurizia Ferrarisa však irónia – podobne ako smiech – nie je iba nestranná a nenásilná. Špecifická ironická teória slabého myslenia vyjadruje charakteristiky dlhej periódy talianskej filozofie: nedôveru voči vede a technológii, tradicionalizmu a idealizmu. Je to nedôvera voči realizmu a ideji progresu vo filozofii (Ferraris 2014, 8 – 9). Ferraris vidí určitú podobnosť svojej a Ecovej realistickej teórie. Spomínaná L. di Martinová si však myslí, že Ecovo postavenie v súčasnom zápase medzi realistami a „slabistami“ (*debolisti*) nie je také jednoznačné a neproblematické, ako sa nazdáva Ferraris. Na rozdiel od Ferrarisa Eco celkom neodmietal predstavu, že antifundacionalistické myslenie môže byť silným nástrojom na sociálnu emancipáciu. Namiesto toho, ako sa pokúša autorka ukázať, Eco navrhuje, že v kombinácii s vyšším stupňom realizmu sa slabé myslenie môže stať *myslením slabého* v hľadaní alternatív. Kombinovaním antifundacionalizmu s referenciálnou a politickou agendou Ecovo neskoré dielo vytvára etiku písania, ktoré by malo byť v zhode s praxou (jej prispôsobené), čo bolo definované ako neskoro postmoderné *impegno*.⁵ Spojením postmoderného antifundacionalizmu so sociálnym realizmom nadobúdajú v jeho poslednom období opäť význam historické fikcie. Vonkajší svet je prenesený do Ecových románov, aby podporoval kognitívnu zmenu prostredníctvom cesty negatívneho realizmu. Jeho cieľom je rozvíjať u čitateľa „negatívnu kapacitu“ odolávať zlým interpretáciám. Čitatelia sú pozvaní angažovať sa v akte interpretácie, ktorý bude vytvárať demokratickú cestu k dosiahnutiu sociálnej transformácie (Di Martino 2012, 204, 210).

Položme si nakoniec niekoľko otázok. Nie je istým druhom násilia subjektívne sa zmocniť reálne daného prostredníctvom nesprávnej interpretácie? Nie je práve objektívne spojené s istou formou slobody, oslobodenia od subjektívneho? Nie je potrebné a dôležité hovoriť nielen o úlohe a činnosti interpreta, ale aj o „nároku skutočného“ (*Anspruch des Wirklichen*) či nároku objektu (*Anspruch des Objekts*), s ktorým je poznávací subjekt konfrontovaný, tak ako sa domnievajú zástancovia transcendentálno-filozofického prístupu (napr. R. Schaeffler, ktorý sa v istých bodoch

---

⁵ *Impegno* – snaha, úsilie, angažovanosť.

prekrýva s Ecom)? Nie sú to práve objekty ako také, ktoré si robia „nárok na smerodajnosť“ (*Maßgeblichkeitsanspruch der Gegenstände*), sú určujúce, samostatné, svojbytné, majú prioritu pred nárokom subjektu, ktorý ich nesmie subjektívne deštruovať a dezinterpretovať? Nemôžeme vzťah subjektu a objektu chápať ako špeciálny spôsob dialogického vzťahu, ktorým sa subjekt a objekt navzájom oslobodzujú? Skutočne realita nehovorí sama za seba, úplne mlčí a potrebuje hovorca? (Schaeffler 2013, 68 – 93)

Ecova a Vattimova teória predstavujú dva spôsoby myslenia s odlišnými východiskami a závermi. V prípade Eca je to dôraz na realitu, stabilitu a hranice v rámci negatívneho realizmu, respektíve *slabej* verzie realizmu alebo *slabej* verzie slabého myslenia (zastávajúcej pozície hypotetizmu a falibilizmu).⁶ V prípade Vattima je to dôraz na dianie, interpretáciu a paradigmu v rámci *silnej* verzie slabého myslenia.

Literatúra

- BAJÚSZOVÁ, Z. (2007): Falibilizmus v koncepcii Ch. S. Peircea. *Filozofia*, 62 (4), 304 – 309.
- CAPUTO, J. D., VATTIMO, G. (2007): *After the Death of God*. New York: Columbia University Press.
- DI MARTINO, L. (2012): Between “New Realism” and “Weak Thought”: Umberto Eco’s “Negative Realism” and the Discourse of Late Postmodern *Impegno*. *Quaderni d’italianistica*, 33 (2), 189 – 218.
- DOLEŽEL, L. (2009): Několik poznámek k Ecově sémantice. In: Eco, U.: *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 302 – 308.
- ECO, U. (2009): *Meze interpretace*. Preložil: Ladislav Nagy. Praha: Karolinum.
- ECO, U. (2011): *Kant a ptakopysk*. Preložil: Pavel Štichauer. Praha: Argo.
- ECO, U. (2012a): Antiporphyry. In: Vattimo G. – Rovatti P. A. (eds.): *Weak Thought*. New York: SUNY Press, 75 – 99.
- ECO, U. (2012b): *Od stromu k labyrintu*. Preložili: Martin Bažil, Gabriela Chalupská, Zora Obstová, Jiří Pelán, Pavel Štichauer. Praha: Argo.
- ECO, U. (2012c): Some remarks on a New Realism. [online], Dostupné na: https://nuovorealismo.files.wordpress.com/2012/12/eco_wcp.pdf (Navštívené: 22. 10. 2020).
- ECO, U. (2016): *Od hlouposti k šilenství. Zprávy o tekuté společnosti*. Preložili: Helena Lergetporer, Gabriela Chalupská, Kateřina Vinšová. Praha: Argo.
- FERRARIS, M. (2014): *Manifesto of New Realism*. Trans. S. De Sanctis. New York: Suny Press.
- FIŠEROVÁ, M. (2009): Kríza reprezentácie. *Filozofia*, 64 (5), 454 – 464.
- FIŠEROVÁ, M. (2015): Drift dekonštrukcie. *Filozofia*, 70 (3), 215 – 228.
- FRANKENBERRY, N. (2007): Weakening Religious Belief: Vattimo, Rorty and the Holism of the Mental. In: Zabala, S. (ed.): *Weakening Philosophy. Essays in Honour of Gianni Vattimo*. Montreal – Kingston: McGill-Queen’s University Press, 273 – 296.
- HAUER, T. (2014): *S/krze postmoderní teorie*. Praha: Karolinum.
- HEIDEGGER, M. (1988): Fenomenológia a teológia. *Filozofia*, 45 (3), 315 – 326.

---

⁶ Nazdávam sa, že Eca môžeme pokladať za zástancu *slabej* verzie slabého myslenia, pretože z hľadiska Peirceovej falibilistickej koncepcie zmyslom ľudského poznania nie je deskripcia vecného sveta.

- HEIDEGGER, M. (1996): *Bytí a čas*. Preložili: Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček, Jiří Němec. Praha: Oikoymenh.
- MIHINA, F. (2000): Abdukcia – súčasť fallibilistickej koncepcie poznania Ch. S. Peirca. *Filozofia*, 55 (10), 764 – 776.
- MITTERPACH, K. (2015): Prečo sa Heidegger pýtal na bytie? *Philosophica Critica*, 1 (1), 91 – 101. DOI: 10.17846/PC.2019.1.1.91-101
- RORTY, R., VATTIMO, G. (2007): *Budoucnost náboženství*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- SCHAEFFLER, R. (2013): ‚Freiheit, die frei macht‘ – Zur Weiterentwicklung eines transzendenten Gottesbegriffs. In: Irlenborn, B. –Tapp, Ch. (eds.): *Gott und Vernunft: Neue Perspektiven zur Transzendentalphilosophie Richard Schaefflers*. Freiburg – München: Verlag Karl Alber, 68 – 93.
- ŠTÚR, M. (2018): Metafora ako kritérium posunov v chápaní jazyka a komunikácie. *World Literature Studies*, 10 (3), 68 – 85.
- VATTIMO, G. (2003): *Abschied. Theologie, Metaphysik und die Philosophie heute*. Wien: Verlag Turia + Kant.
- VATTIMO, G., PATERLINI, P. (2010): *Not Being God. A Collaborative Autobiography*. New York: Columbia University Press.
- VATTIMO, G. (2012a): Realism in two pieces. *Phainomena. Selected Essays in Contemporary Italian Philosophy*, 21 (82 – 83), 85 – 89.
- VATTIMO, G., ROVATTI, P. A. (2012b): *Weak Thought*. New York: Suny Press.
- VATTIMO, G. (2016): *Of Reality. The Purposes of Philosophy*. New York: Columbia University Press.

Martin Vašek
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra filozofie
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovenská republika
e-mail: mvasek@ukf.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7326-0047>